

SZÉCHENYI.

Vannak nagy, nyári éjszakák, melyeken csillagok sokaságai indulnak az égről és sejtetlen küldetésben hullanak a földre. Ilyen csillagszóró, nagy nyári éjszakák jártak száz év előtt Magyarország felett.

Meteorok hullása volt. A csillagfény kialudt róluk, mialatt repültek, emberi szem nem követhette az útjokat. Ragyogó jelentés nélkül, sötétben vetődtek házak tövébe, asszonyok bölcsőibe, észrevétlenül. De csillagok voltak és csillagok lettek megint. Halhatatlan lelkek, melyek a mi földünk-ből ragadták magukhoz az anyagot a megtestesüléshez.

Igy készülődött a jövő. Alkonyodón bár, de még élt Kazinczy, Kölesey és Kisfaludy, delelőjét élte Vörösmarty és öntudatlan, rejtélyes virradásban már élt Arany, Petőfi és Madách, mikor egy fiatal ember utat kezdett vágni az összenőtt bozótban.

Széchenyi István gróf, az előkelő nagyúr, a lipcei csata hadviseltje, érdemrendes huszár, távol országok művelt vándora, ekkoriban már az ifjúság végtelenségéből, a végtelenbe kezdett látni. És féktelen vérmérséklete önkínzó tépelődéseiben, szenvedő töprengésben, a lángész önalkotó erejével megalkotta önmagát. Megalkotta magát fájának, hogy legyen, aki vezértelen nemzetét vezesse.

Ez a nagyszerű önalkotás volt az első tett.

Csak ezután, magasabbrendű létének tudatával érezhette át egész tragikumában nemzetének nemlétét; csak mikor tenni akart, érezhette át fájának tétlenségét; csak mikor nagy világosság támadt benne, láthatta meg maga körül a világtalan zibbadást, a félhalált, felsajgó ősmagyar fájdalomban.

E fájdalom adta szívébe fájának csodatévő szeretését, mellyel elindult a sötét magyar rögnek és csillagszóró magyar égnek lángeszű látnoka, hogy kinyilatkoztassa önmagát. Ez önmegvallás küzdelmei közben kellett azután megtanulnia, miért vetődött nemzete a nemlét partjára, miért sorvadott el kultúrája, miért némult el fájának a lelke.

A magyar nyelvet behálózta, beszötte a latin és a német. Idegen nyelvek indái futották át és szinte elborították, mint antik hithagyók ősi, szent forrását a hinár. Az elborított forrás tükre nem tudta többé visszaadni magyar gondolatok, magyar érzések tündöklő képeit. És a képek elhaltak, a fény kialudt a csendben, vagy elment a forrástól más vizekhez és idegen tükröződések keresett. Félelmes veszedelmek rejlettek ebben. Az érzés és a gondolat felveszi annak a nyelvnek a lelkét, amelyen először megszólal. A népek, nem jogaik, törvényeik, alkotmányuk, határaik, vagy szabadságuk elvesztésébe hálnak bele, a népeket csak nyelvük halálával lehet megölni.

Hiába jönnek új nemzedékek. Elapad a kultúra, melynek elvesztek a kifejezési eszközei. Meghal a faj, mely véreből való szavakkal önmagát többé megvallani nem tudja.

A magyar nyelv haldoklott. Maga Széchenyi németül írta a naplóját...

És ekkor következett el a második tett.

A pozsonyi vár mögött alkonyodóra hajlott a novemberi nap. A folyóról felszállt a szürkület a megyeház aranycifrás fehér termébe. Mint sok diétán hasztalan, már ismét két nap óta tanácskoztak odafenn a követek a magyar nyelv pallérozásáról és a nemzeti oktatásról. Nagy Pál, az álmosak flagelluma, záporbeszédű riadójának végszavához ért.

„...a nyelv művelésére s annak becsmérői elleni védelmére, egy Magyar Tudós Társaság állíttassék fel. De ez csak önerőnkön, adakozásból állhat fel; itt járjanak elől főrangú, gazdag uraink, nemes áldozatokkal...”

Helyeslés hallatszott, aztán elhullámzott a meddő bólogatás is, a gondolat, a szó már-már behullott a megszűnésbe, mikor a falak mentén reggel óta talpon álló hallgatóság közül kilépett egy lovaskapitány. Mellén megsörrentek az érdemrendek. Aztán hirtelen csendben haladt a tanácsközök asztala felé. A zöld asztalok mellől visszaneztek rá a követek.

Annak a nagy embernek a fia, akinek köszönheti már az ország a maga közönséges bibliothekáját...

Ő az, aki minap a főrendek tábláján epochát csinált, a Homburg-huszárok kapitánya, aki a deáknyelvű tanácskozásban, a német társalgásban magyarul bátorkodott megszólalni.

Ő volt, — és most is magyarul beszélt — Széchenyi István.

Nékem itt szavam nincs; az ország nagyja nem vagyok; de birtokos vagyok és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosainknak magyarokká neveltetését, jószágaim egyesztendei jövedelmét feláldozom.

Így mondta-e csakugyan, vagy másként? Itt nem a szórend a jelentős, de a mozdulat, a nagy Árpád-királyok megéledt régi mozdulata, mellyel adakozó kezét az örömrivalgásban kinyújtotta, túl a zöld asztalon, kialvó országa felé.

1825-ben, november 3-án...

Széchenyi István lehajolt a Duna partján és hogy megkösse a futóhomokot, az ezer éve mindig elfutó aranyfövényes magyar homokot, letette a Tudós Társaság alapkövét. Legyen hová behordani elhagyott tarlókról a veszendő szókincs kalászeit, a honi nyelv és nemzeti tudás szétszórt terméseit.

Ez volt a gondolat, ez volt a tett. És mialatt ő maga, beszédeiben és írásaiban küzdve, három idegen nyelvet is hívott segítségül, kiküldte a szedegetőket, siessenek gyűjtsenek, mentsenek, mielőtt visszahozhatatlannul, örökre elfújja a szél, betemeti a por, az ősmagyar szavak melódiáit.

Pedig ilyen szelek jártak, ilyen halálos por temetett akkor mindent, ami még magyar volt.

Keveseknek fájt ez, és a szétszórt kis csapatnak: néhány költőnek, írónak és a vármegyék egy-egy követének a panasza szétfoszlott a végtelen közönyben. A véres áldozatok, melyeket a nemzet Mária Teréziának s alig egy emberöltő mulva II. Ferencnek hozott és a konok háládatlanság.

mellyel az osztrák ház mindig újra fizetett, letörte a reményt. A végső erőfeszítések és végső csalódások kimerültségében az alkotmányának és közjogi szabadságának visszatérését hasztalan sóvárgó nemzet, a bécsi császárok fullasztó hatalmával szemben nem látott többé maga számára utat.

Pedig volt. Széchenyi vágta az összenőtt bozóthoz és megmutatta, hogy az elnyomás csak a politikai és közjogi utakat tudja elzárni, a szellemi és erkölcsi felsőbbség útjai mindig szabadok és mindig győzelmek.

Ez volt a harmadik tett, amelyben minden összeforrt. Önkötése és nemzetalkotása is, a Tudós Társaság: a Magyar Tudományos Akadémia, a Lánchíd és általa a kettős város maga, a dunai gőzhajózás, a Vaskapu, a Tisza-szabályozás, a magyar játékszín, a Nemzeti Kaszinó, a lóverseny, a selyemtenyésztés csak úgy, mint a *Hitel*, a *Világ*, a *Stádium*, és nagy vallomásai: a *Kelet népe*, *Naplója*, *levelei* és a *Döblingi hagyaték*, minden, amit írt, szólt és tett és szenvedett, látnoki kínja, önvádoló gyötrelme, vértanúsága, minden a remekmű önmagába visszatérő vonala volt, mely Széchenyi fájának soha nem látott szeretetéből indult ki és oda tért megint.

E remekművet adta ő nemzetének, odatárva fenntartás nélkül töprengő lelke minden titkát és hibáját, nem félve, hogy vallomása által kisebb lesz, nem tudva, hogy éppen ezáltal lesz mindenkinél nagyobb. Föltépte mellet. Gyöngeségeit is megmutatta, hogy fáját megvigasztalja gyöngeségeiben erejét is megmutatta, hirdetvén: belőled való ez az erő.

Csak olthatatlan, égő szeretet tud ilyen bizonyóságot tenni, az a titáni szeretet, mellyel Széchenyi magához ölelte elmaradt fáját és vitte ostorozva, kérlelve, kényszerítve, utána vitte a megkímélt, boldogabb népeknek, hogy utolérje azokat, akik elhagyták, mialatt nyugalmukért vérzett sok századon át.

Gyorsan haladt, mint a fény. Alkotásai nem tudtak vele lépést tartani. Meg-megálltak, olykor irányt vesztettek, elejtették az irányítást, melyet rájuk bízott, el-elmaradtak tőle. De Széchenyi teremtő nagysága éppen abban rejlik, hogy alkotásai véglegesen nem távolodhatnak el tőle soha, újra és újra hozzá kell növekedniök, mert csak akkor élhetnek, ha az ő szellemében élnek.

Kortársainak műve összeomlott, mert alkotásaiknak a történelmi változóság adott életkort és törvényeket. Széchenyi műve változatlan, mert alkotásainak törvényt és életkort saját halhatatlansága szab. Kossuth, Deák és Andrassy műve politikai lehetőségekhez kapcsolódott, — időhöz kötött volt. Széchenyi műve a magyar faj lelkének lehetőségeihez kapcsolódott és ezért időtlen. Az ő programjukat nem követhetjük többé, de Széchenyi programját élhetjük, ma és mindig, dicsőségben, nagyságban, elnyomatásban, szerencsétlenségben is.

És ez az, ami művét Szent István műve magasába emeli.

Tormay Cécile.